

Előszó

Kedves olvasó, egy lehetséges előszót olvasol, semmiképp sem a lehetséges előszavak legjobbját. Hogy éppen az enyém valósult meg, az úgyszólván véletlen. Székely Ákos, aki ennek a könyvnek a legjobb lehetséges, mert egyetlen lehetséges gazdája, azt mondja, azért engem kért fel, mert az események viszonylag kívülálló, de kitartó tanúja voltam. Ez a pozíció viszont csak egy – természetéből adódóan esetleges – tanúvallomásra jogosít, ítékezésre semmiképp. Legjobb tudomásom szerint az igazat mondom.

Hogy a huszadik század egyik legfontosabb fiktív személyiségének, Leopold Bloomnak a gyökerei – apja, Virág Rudolf révén – Szombathelyre vezetnek, az Magyarországon irodalmi közhelynek tekinthető, része az általános félműveltségnek, mint ahogyan a koponyával a kezében, fekete harisnyanadrágban lamentáló Hamletet is mindenki felismeri, ehhez nem kell elolvasni a darabot. Történhet-e izgalmasabb dolog egy valóságos, önmagában nem éppen világhírű helyen, mint hogy beíródik egy világhírű fikcióba? (Éppenséggel történhet, ha például egy világhódító zsarnok szülőhelyévé, vagy az ufók földi kikötőjévé válik, de az irodalom által keltett izgalom mégiscsak kisebb felfordulással járnak.) Lehet a világon néhány tízezer ember, talán több is, aki Budapesten kívül egyetlen magyar településnevet ismer: Szombathelyét. Furcsa ezzel szembesülni, de Szombathely leghíresebb szülőtte Virág Rudolf. És ebben komoly kulturális tőke rejlik, ennek a közös tudásnak gravitációja van, amely a közös tudás birtokosait és rajtuk keresztül további kulturális (és aztán közvetve persze egyéb) javakat képes a város felé vonzani.

Képzelnék el egy reprezentatív felmérést ezzel az egyetlen kérdéssel: „Mondjon egy prágai kocsmát!” Vajon a válaszok hány százaléka lesz az U Kalicha? Ott már vagy a negyedik nemzedék él meg remekül abból, hogy egykor odajárt egy sohasem létezett személy. A dublini Davy Byrne’s, ahol Leopold Bloom elköltötte gorgonzolás szendvicsemből és egy pohár burgundiból álló ebédjét, ma az ő minősítését viseli mottóként: „moral pub”. Még Dan Brown közepszerű lektűrje is komoly zárandoklatokat eredményezett.

Szombathely esetében egy egész városra terjedt ki a lekötetlen kulturális vegyérték: ezt nyilvánvalóan nehezebb kezelni, de jó ideig nem is jutott eszébe senkinek. 1994-ben azután – ahogyan az ilyen

Preface

Dear reader, the foreword you are now reading is almost certainly not among the very best from such possible forewords. That mine has manifested itself is – so to say – purely accidental. Ákos Székely, who is the most excellent possible proprietor of this book, since indeed he is the only possible proprietor, says that he asked me to write this foreword because I have been a relatively external but at the same time consistent witness to the events. This position, however, – because of its very nature – entitles me only to testify, and not by any means to judge. I will write the truth to the best of my knowledge.

The fact that one of the most important fictitious characters of the twentieth century, Leopold Bloom, can trace his roots an historical – through his father, Rudolf Virág – to Szombathely is regarded in Hungary as a literary cliché and is considered part of the general sciolism, in the same way that everyone recognizes Hamlet in his black tights lamenting with the skull in his hand without having had to read the play. Can anything more exciting happen to a real, yet in itself not so famous place than to become part of a world-famous work of fiction? (Actually, it can, if for example it turns out to be the birthplace of a world-famous dictator, or a landing-site for the aliens. However, excitement generated by literature is in the end accompanied by less fluster.) There are only a few thousand people, or perhaps a few more, who could name another Hungarian town or village in addition to Budapest, that town being Szombathely. It may be strange to be confronted with this fact but the most famous native of Szombathely is Rudolf Virág. And within this lies an immense cultural capital; this common knowledge has a gravity that is able to attract the holders of this common knowledge, and through them, other cultural (and then indirectly, of course, other) benefits to the city.

Imagine a representative survey with the single question: “Name a pub in Prague!” I wonder what percentage of the responses would be U Kalicha? In this example it is at least the fourth generation who are able to make a good living from the fact that the place has been visited once by a person who actually never existed. The Davy Byrne’s in Dublin, where Leopold Bloom happened to consume his lunch consisting of a Gorgonzola sandwich and a glass of Burgundy, today bears his rating as a motto: “moral pub”. Even the mediocre pulp of Dan Brown led to major pilgrimages.

történeteket mesélni szokás – szombathelyi művészberek gondolatok egy merészet, és szerveztek egy művészeti fesztivált Bloomnapra. Amennyire én tudom, Székely Ákos és Abajkovics Péter voltak a kezdeményezők, első társaik pedig W. Farkas László, Masszi Ferenc és Kecskés Miklós. De nem voltam ott, különben én is kezdeményező lettem volna, és most nem írhatnék előszót.

Hogy valaki akkor kigondolt és megszervezett egy művészeti fesztivált, az még a rendszerváltás eufóriájának része volt, úgy értem, következménye is, meg alkotóeleme is. Akkor még nem került történelmi távolságba a Kádár–Aczél-korszak, amely alig húsz évvel korábban könnyű kézzel, szinte reflexszerűen pusztította el talán legremekebb spontán és kollektív művészeti kezdeményezését, Galántai György balatonboglári kápolna-műtermét (szerencsére nem vérbe fojtotta, csak aljas, ostoba szavakba). Igen, a kilencvenes évek első felét még a szabadság mámore uralta, ami persze nem jelentette az akadályok automatikus elhárulását.

Akadálnak ott volt először is a szerencsétlen (vagy annak tűnő) dátum. Bloomsday június 16-án van, vagyis egybeesik Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének dátumával. A helyi potentátok valamelyike neofita buzgalmában meg is fogalmazta a követelést, hogy tessék ezt a frivol bohóckodást máskorra tenni. Ez a remek felvetés be is került a szombathelyi Bloomsday folklórkincsébe. Hiszen napnál világosabb, hogy az év többi 364 napján az egésznek semmi értelme nem lenne: ez a nap meg van írva, a könyv fiktív univerzuma megváltoztathatatlan, miközben a valóságban megtörtént eseményekkel kapcsolatban elvileg bármikor felbukkanhatnak új adatok. Másrészt meg a két dátum egybeesése szintén meg van írva, ez egy beágyazott tény a magyar irodalomban: Esterházy többek között ezzel a szándékolatlan átlátszó trükkel cselezi ki, táncolja körbe a megfáradt pártállami cenzúra egyik legvégső tabuját. Vagyis aki Magyarországon Bloomsday-t ünnepel, az inkluzíve Nagy Imrééről is megemlékezik, akár tudja (és akarja), akár nem.

Az első évek (amelyekről nincs személyes tapasztalatom), úgy tűnik, a boldog spontaneitás jegyében teltek. Kialakult a résztvevő művészek törzsgárdája, kialakultak a rítusok (például a Világító Kapanyél Díj, amely valóban egy zseblámpaizzóval felszerelt kapanyélből állt, és egy helyi költő kevéssé szerencsés kötetcímeire utalt), és megjelent a Leopold Bloom című mappa-folyóirat, amely kis példányszámú nyomtatott és más műalkotásokat tartalmazott hazai és külföldi művészekről, később csatlakozott a Dáblin című tematikus képzőmű-

In the case of Szombathely the unbounded cultural valence embraced the entire city: this is obviously more difficult to handle; and in any case did not occur to anybody for a long time. Then in 1994 – as these kind of stories are usually told – certain artists from Szombathely had a daring idea and organized an art festival for Bloomsday. As far as I know, Ákos Székely and Péter Abajkovics were the initiators, while their first companions were László W. Farkas, Ferenc Masszi and Miklós Kecskés. But I haven't been there, otherwise I would have been one of the initiators myself, and would therefore now not be authorized to write a foreword.

Envisioning and organizing an art festival at that time was still part of the euphoria that came in the wake of the change in the system; by which I mean to say both a consequence and a component of it. At that time there was not yet an historical distance from the Aczél-Kádár era, which nearly twenty years before had almost as a reflex destroyed what was perhaps the finest spontaneous and collective art initiative ever; György Galántai's Chapel Studio in Balatonboglár (fortunately, they did not drown it in blood but limited themselves to vile and inane language). Indeed, the first half of the nineties was dominated by an intoxication with freedom, which of course did not mean that obstacles were automatically eradicated.

The first obstacle was the (apparently) unfortunate date. Bloomsday takes place on the 16th of June, and therefore coincides with the date of the execution of Imre Nagy and his fellow martyrs. One of the local potentates – in his neophyte zeal – even claimed to move this frivolous tomfoolery to another day. This clever idea became part of the folk treasures of Bloomsday in Szombathely. After all, it is pretty obvious that the whole thing would not make any sense on the other 364 days of the year: this day is *written*, the fictional universe of the book is immutable, yet new data concerning real and actual events can – in principle – pop up at any time. On the other hand, the coincidence of the two dates is also written and an *embedded fact* in Hungarian literature: Esterházy dribbles and dances around the ultimate taboo of the fatigued party-state censorship, inter alia, with this intentionally transparent trick. In other words, whoever celebrates Bloomsday in Hungary also commemorates Imre Nagy and his fellows, whether they are aware of this or not.

The first few years (of which I have no personal experience), appear to have been devoted to a joyful spontaneity. The core of the participant artists, the rites (such as the Lighting Hoe Handle Award,

vészeti album. És a szellem általános szabadságán és kajánságán kívül mindennek látszólag nem sok köze volt James Joyce-hoz és művéhez.

Én 1997-ben éppen Joyce miatt keveredtem az egészbe. Az *Átváltozások* című folyóiratnak szerkesztettem egy Eliot–Pound–Joyce számot, amely Joyce második verseskötetének (Krajcáros körtemények) teljes anyagát, mind a 13 verset tartalmazta. Mivel a első kötet, a Kamarazene már 1958-ban megjelent magyarul, az Összes költeményekhez már csupán a két verses pamfletet kellett lefordítani. Deák László, a legönzettelenebb magyar könyvkiadó, felkarolta az ügyet, így már csak a nyomdászamlára kellett némi pénzt szerezni. Ekkor kerestem meg Székely Ákosékat, meg az önkormányzat kulturális vezetését az ajánlatommal: ők beszállnak a könyv költségeibe, cserébe náluk mutatjuk be a Bloom-napon, és a könyvben természetesen feltüntetjük a támogatás tényét, öregbítjük a város és a rendezvény hírnevét.

Eközben Szombathelyen is sok minden történt. A városvezetés kezdett ráébredni, hogy a Joyce-kultuszban komoly lehetőségek rejlenek. Ez elsősorban Feiszt Györgynek köszönhető (1994-től 1998-ig alpolgármester volt), aki mindvégig a projekt támogatója maradt. Sikerült fókuszálni is a kultuszt: komoly helytörténeti kutatómunkával azonosították a Blum-házat, amely a magyarosító Virág-, később angolosító Bloom-család székhelye lehetett. A város ráérezett e nagyszerű játéknak, a valóság és fikció közötti éles határ elmosásának az ízére. (Az emlékhely ki- és megtalálása főként Orbán Róbert munkájának köszönhető.) Amikor 1997. június 16-án, a Blum-ház előtt, ünnepi beszédének végeztével átnyújtottam a még nyomdameleg verseskötet a polgármester úrnak, ez a gesztus látványosan demonstrálta az egész esemény kettős jellegét. Öt perccel korábban még sem ő, sem én nem tudtam, hogy így fog történni. Akkor értem oda a vonattól.

Furcsán keveredett tehát a hivatalosság és a spontaneitás, és ebben a Joyce-könyv (illetve a későbbi könyvsorozat) kiadása és bemutatása valamiféle katalizátor-szerepet játszhatott. A város szempontjából a könyv alighanem komoly, megfogható, prezentálható, éves jelentésekbe beírható produktum volt, amely valamelyest domesztikálta a spontán művészfesztivál vad burjánzását. Úgy sejtem, hogy a művészek is örültek neki, mert segített az események tematikai medrének kialakításában, a formát, az egyedi jelleget megadó Joyce/Bloom hivatkozásrendszer megteremtésében. Ugyanakkor a domesztikáló törekvéseknek kevésbé örültek. Ezt az ellenérzést – és a spon-

which indeed equaled a hoe handle equipped with a flashlight bulb, and referred to the not so fortunate book title of a local poet) took shape, the assemblage-journal titled *Leopold Bloom* began to be published, which contained a limited number of prints and other works of art from domestic and foreign artists; and later joined the *Dáblin*, a thematic artistic album. And apart from the general freedom and cheer none of these apparently had much to do with either James Joyce or his work.

In 1997 it was precisely because of Joyce that I got mixed up. I was editing a Pound-Eliot-Joyce issue for the periodical *Átváltozások* (Metamorphoses), which contained the complete material, i.e. all of the 13 poems of Joyce's second anthology (*Pomes penyeach*). Since the first volume, the *Chamber Music* had already been published in Hungarian in 1958, only the two verse-pamphlets needed to be translated into the *Collected Poems*. László Deák, the most selfless Hungarian publisher, embraced the issue, so all I lacked was some money for the printing expenses. I turned to Ákos Székely, and to the cultural leadership of the local government with my proposition: they would pay for some of the costs of the book and in return we would present it on Bloomsday, and of course in the book we would acknowledge this sponsorship and enhance the reputation of both the city and the event.

Meanwhile, a lot had also happened in Szombathely. The city fathers began to realize the significant potential inherent in the Joyce-cult. This is mainly thanks to György Feiszt (deputy mayor from 1994 until 1998), who remained a sponsor throughout the whole project. The cult has also been successfully brought into focus: with the help of a serious local history research work the Blum House has been identified, which was presumably the residence of the Magyarizing Virág, later Anglicizing Bloom family. The city started to enjoy the mechanics of this great game that consisted of blurring the distinct boundary between reality and fiction. (Discovering and inventing the memorial site is mainly due to the work of Róbert Orbán.) When on 16 June 1997 in front of the Blum-house, after the opening speech, I handed over the fresh-printed anthology to the mayor before the Blum-house, this gesture unambiguously demonstrated the dual nature of the entire event. Five minutes earlier neither he nor I thought that it was going to happen in this way. I arrived there then by train.

Thus, formality and spontaneity strangely mingled, and in this regard the release and presentation of the Joyce-book (or rather the subsequent book series) may have played a catalytic role of a kind.

taneitás fenntartása iránti igényt – szememben egy főtéri performansz tette különösen nyilvánvalóvá: Tóth Gábor (az egyik állandó szereplő, aki a szervezésben is részt vállalt) a polgármesteri beszédet követően egy feliratot felmutatva meglehetősen meggyőző hányás-imitációt mutatott be. Egy ilyen gesztust kétségkívül nehezebben lehet a jelentésekben elszámolni.

A művészeti gerilla-akció és a hivatalos önkormányzati rendezvény, ha csikorogva is, évekig együtt tudott működni ebben a különös kutya-macska barátságban. Én – ha jól számolom – összesen nyolc Joyce-könyvet mutattam be az évek során, köztük olyat is, amely szerzői jogi okokból valójában nem is létezett (azaz elkészült, csak kinyomtatni nem lehetett). És most jön az a rész, amikor nem mondom el magát a történetet, hogy milyen érdekes emberekkel találkoztam, milyen kiállításokat és előadásokat és akciókat és műveket láttam. Az események reprezentációja a könyv dolga, én meg nem vagyok krónikás, ehhez a szerephez mind a forrásaim, mind a felhajtalmazásom, mind a kedvem hiányzik.

A történések alaptendenciája a spontaneitástól való távolodás, a hivatalossághoz való közeledés volt. Időközben megalakult az erős szombathelyi gyökerekkel is rendelkező Magyarországi James Joyce Társaság, 2005-ben felavatták a Blum-háznál a Joyce-szobrot, és 2006-os Bloomsday-re sikerült elvinni Szombathelyre a legnagyobb rendszeres Joyce-világeseemény, a kétévenként megrendezett James Joyce Symposium nemzetközi csapatát. Talán ez az alkalom jelezte a hivatalosság tetőzését. Az eredetileg kezdeményező művészek és időközben csatlakozó társaik ezalatt más projektekbe kezdtek: Virág Rudolf hányattatásait követve emléktúrákat, „kihelyezett” művészi akciókat szerveztek, amelyeknek csak a kiindulópontja volt Szombathely. Keletkeztek érdekellentétek, sértődések, ezek közül sok ma is fennáll. A kezdeményezők egy része mára végképp elhagyta Szombathelyt. Az 1994-ben elindult történet tehát bizonyos értelemben véget ért, és ezt foglalja össze ez a könyv. Ugyanakkor a Wikipedia Szombathely címszava a nyolc, évente megrendezendő esemény között tartja számon a Bloomsdayt, tehát a hagyomány meggyökeresedett, a forma megteremtődött, most már csak évről évre ki kell tölteni tartalommal.

Bár nem írok eseménytörténetet, egyetlen magánérdekű eseményről mégis szeretnék megemlékezni, amely váratlan revelációval megteremtette számomra az egész történet kontextusát. A 2001-es Bloom-napon kaptam Feiszt Györgytől egy könyvet: a szerzője Hoffmann

From the city's point of view the book has been in all probability a major, tangible, presentable product which also fitted in with the annual reports that somewhat domesticated the wild blooms of the spontaneous art festival. I suspect that the artists favoured it as well because it helped to create the thematic channel of the events and helped to find the form and specificity established through a certain Joyce/Bloom reference system. At the same time, they were less happy about the efforts at domestication. This repulsion – and the claim to maintain spontaneity – became particularly evident in my eyes through a performance on the Main Square: after the mayor's speech Gábor Tóth (one of the permanent participants who were also involved in the organizational processes) presented – while holding a title – a quite convincing imitation of vomiting. Such a gesture is undoubtedly more difficult to account for in the reports.

The guerilla art campaign and the official government event, even if creaky, managed to cooperate for years during this strange cat and dog life. I – if I am counting right – presented a total of eight Joyce books over these years, including one that because of copyright issues did not even officially exist (i.e., it had actually been written but couldn't be printed). And now comes the part where I won't tell you the story of what interesting people I met, and what exhibitions, lectures, actions and works of art I saw. A depiction of the events is part of the mission of the book itself, and I am no chronicler; I lack not only the resources for this role but the authorization and the inclination.

The basic trend that the events followed can be grasped by placing oneself at a distance from spontaneity, and through a rapprochement with formalization. Meanwhile the Hungarian James Joyce Association (to a certain extent strongly rooted in Szombathely) was established, and in 2005 the statue of Joyce at the Blum-house was inaugurated, while in 2006 the Bloomsday Szombathely managed to house the international team of the James Joyce Symposium, which is the largest regular Joyce world event, and organized every two years. Maybe this marked the culmination of officialdom. During this period the original initiators and the fellow artists who joined in the meanwhile undertook other projects: imitating the vicissitudes of Rudolf Virág, while memorial walks and relocated artistic actions were organized with their connection to Szombathely serving only as a starting point. Conflicts of interest and resentment developed and many of these still exist. Some of the original initiators have left Szombathely for

János, a címe *Ködkárpit*, és alcíme szerint egy zsidó polgár 1940 és 1944 közötti feljegyzéseit tartalmazza. A könyv naplószerű vonulata érzékeltes és tárgyilagos (éppen tárgyilagosságában megrázó) képet fest az életlehetőségek beszűküléséről, a páriává válásról, a pusztuláshoz vezető folyamatról és arról a reményről, amit éppen a könyv megírásának ténye mutat fel. A revelációt azonban nem ez hozta el, hanem annak a felismerése, hogy Hoffmann János valóban polgár volt: olyanfajta ember, amilyennel én eddig sohasem találkoztam, ha csak nem Márai írásaiban. Művelt, naprakész kultúrafogyasztó, erős értékrenddel, kifinomult stílusérzékkel, resignált bölcsességgel, humorral, iróniával, olykor visszafogott pátosszal. Miközben nem elit-értelmiségi, hanem textilereskedő.

Ezelőtt én – a szokott pesti rutinnal – Szombathelyre mindig lementem. Ez a könyv ébresztett rá, hogy Szombathely olyan hely, amely egykor ki tudta forogni magából Hoffmann Jánost, és így bizonyos, hogy ki tudta volna forogni Virág Rudolfot (tehát Leopold Bloomot) is. Nem hőszokat, csupán érzékeny, kulturált, humánus, derék embereket. A vidéki polgárról kiderült, hogy nem Márai fikciója. A szombathelyi művészek az avantgárd legjobb hagyományait követő polgárpukkasztó gesztusaikkal ezt a szunnyadó polgárt próbálták ébresztgetni. Talán a szeretetnek és utálatnak ugyanazzal a vegyülékével tekintettek a városokra és lakóira, mint amellyel Joyce tekintett Dublinra. És mozgásba is hoztak valamit, és száműzetésbe is vonultak. Ez így kerek. Mission accomplished.

Kappanyos András

good. Thus, in a certain sense the story started in 1994 ended, and is now summarized in this book. However, the headword of Szombathely in *Wikipedia* lists Bloomsday as one of the eight events held annually, thus the tradition became established, the form was set and found; now needs only to be filled out with content each year.

Although I am not writing a history of events I would nevertheless like to commemorate an occasion of private interest, which for me created the context of the whole story with an unexpected revelation. On Bloomsday in 2001 I received a book from György Feiszt: the author is János Hoffmann, the title is *Ködkárpit* (Fogcurtain) and according to its subtitle it contains the notes of a Jewish citizen made between 1940 and 1944. The diary-like style of the book depicts a sensitive and objective (and because of its objectivity shocking) picture of decreasing life chances, of becoming a pariah, of the process leading to destruction and of the hope that is manifested precisely in the fact of writing the book. The revelation, however, was not brought by this but rather by the recognition that John Hoffman was indeed a *citizen*: the kind of man I have never met, and indeed if at all only in the writings of Márai. A well-educated, up-to-date culture-consumer with a strong value system, sophisticated sense of style, resigned wisdom, humor, irony, and sometimes restrained pathos. And although he is not an elite intellectual he is none the less a textile merchant.

Until now, – with the usual routine of Pest – I always went *down* to Szombathely. This book made me realize that Szombathely is a place, which was once able to produce the likes of János Hoffmann, and for sure, could also produce Rudolf Virág (i.e., Leopold Bloom). They were not heroes, but simply sensitive, cultured, humane, honest people. I realized that the rural citizen is not Márai's fiction. The artists in Szombathely with their provocative gestures following the very best traditions of the avant-garde tried to awaken this dormant citizen. Maybe they looked at their city and its inhabitants with the same combination of love and hate as Joyce looked at Dublin. They put something into motion something, and went into an exile as well. This rounds things off.

Mission accomplished.

András Kappanyos